

UDC 94(477):336.22 «1941/1944»

DOI 10.2518/2307-7778.19.2.4

Михайло КУНИЦЬКИЙ*доктор історичних наук, президент громадської організації «Інформаційно-комунікаційний менеджмент інтелектуальної власності» (2757mk@gmail.com)***Mykhaylo KUNYTSKYI***PhD hab. (History), President of Public Organization «Informative Communicative Intellectual Property Management» (2757mk@gmail.com)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7347-1151>

НАТУРАЛЬНІ ПОДАТКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРЕНАХ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» (1941–1944 РР.)

Анотація. *Мета статті* – проаналізувати специфіку натуральних податків у Рейхскомісаріаті «Україна» упродовж 1941–1944 рр. **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об'єктивності, поміркованого нарративного конструктивізму, а також на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний) методів. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше в українській історіографії, на основі аналізу невідомих раніше архівних документів і матеріалів, з'ясовано види натуральних податків, які накладалися на місцеве населення та виробничі структури у Райхскомісаріаті «Україна». Реконструкція видів зборів дозволила більш детально з'ясувати мету та завдання окупаційної політики, яка проводилася окупаційною адміністрацією Райхскомісаріату «Україна» щодо місцевого українського суспільства.

Висновки. Автор публікації встановлює, що з метою безперерійного забезпечення підрозділів Вермахту, поліційних формувань та Німеччини продуктами харчування і сировиною, окупаційною адміністрацією Райхскомісаріату «Україна» розроблено комплекс заходів, спрямованих на їх примусове вилучення із громадських, державних та індивідуальних селянських господарств. Для цього і були введені натуральні податки та збори. Номенклатура продуктів харчування та сировини мала широкий розмір. До неї потрапляли практично усі продукти харчування, які вироблялися в сільському господарстві. Окупаційна адміністрація не звертала жодної уваги на економічну спроможність господарства України виконати заплановані обсяги поставок, знищувала в зародку можливість елементарного відтворення ресурсів.

Ключові слова: податки, податкові платежі, збори, нормативно-правові акти, окупаційна адміністрація, окупаційна політика, податкові платежі, фінансові відділи, місцеві органи влади, управи, місцеве населення, Райхскомісаріат «Україна», гебітскомісаріат.

NATURAL TAXES IN THE SYSTEM OF ECONOMIC EXPLOITATION OF THE LOCAL POPULATION IN THE TERRITORY OF THE REICHSKOMMISSARIAT «UKRAINE» (1941–1944)

Summary. *The publication's purpose:* to analyze the specifics of natural taxes at the Reichskommissariat «Ukraine» during 1941–1944. **The methodology of the research** is based on the principles of historicism, a systematic approach, a scientific approach, a verifying approach, the author's objectivity, a moderate narrative constructivism, as well as the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical (historical-genetic, historical-typological, historical-system) methods. **The scientific novelty** is the following: for the first time in Ukrainian historiography, on the basis of the analysis of the previously unknown archival documents and materials, it has been determined the types of natural taxes that were imposed on the local population and production structures in the Reichskommissariat «Ukraine». The reconstruction of the fee system made it possible to clarify in more detail the purpose and tasks of the occupation policy pursued by the administration of the Reichskommissariat «Ukraine» with respect to the local Ukrainian society.

Conclusions. The author of the publication found that with the purpose of uninterrupted provision of units of the Wehrmacht, police units and Germany with food and raw materials, the occupation authorities of the Reichskommissariat «Ukraine» developed a set of measures to rob public, state and peasant farms. For this purpose, natural taxes and fees were introduced. The occupation

administration did not even look at the economic opportunity of the Ukrainian economy to fulfill the planned volumes of natural supplies, destroying the possibility of an elementary reproduction of resources.

Key words: *taxes, levies, regulations, occupation administration, occupation policy, tax payments, financial departments, local authorities, councils, local population, Reichskommissariat «Ukraine», Gebietskommissariat.*

Постановка проблеми. Економічна політика Німеччини в окупованій Україні передбачала поступове перетворення завойованого територіального масиву на «життєвий простір» для «арійського народу». Зрозуміло, що більшість завдань із колонізації Сходу могла бути виконана вже після успішного для Третього Райху завершення Другої світової війни. Але ця стратегічна мета окупаційної політики в контексті «життєвого простору» була завжди присутня, і жодні міркування тактичного рівня не могли призвести до пом'якшення ставлення завойовників до місцевого соціуму. Заходи адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (далі – РКУ) в галузі податкової політики перетворювали її на ефективний механізм вилучення сировини та продовольства із окупованої країни. При цьому, незважаючи на цілі десятиріччя, які пройшли з часу початку вивчення тематики гітлерівського окупаційного режиму в Україні, усе ще малодослідженою залишається сфера податкових відносин між адміністрацією РКУ та місцевим суспільством. Цим і зумовлюється актуальність заявленої проблеми.

Відповідно до зазначеної публікації, метою є аналіз основних засад окупаційної адміністрації РКУ у податковій політиці, завданнями – визначення натуральних податків у забезпеченні надходжень податків із місцевого населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявлена проблема в історичній науці вивчена лише частково. У комплексному та системному вимірах вона так і не знайшла свого відображення в історіографії. Відомі лише окремі публікації О. Перехреста (Perehrest, 2003), Н. Глушенка (Glushenok, 2004), О. Гончаренка (Goncharenko, 2011), В. Орлика та Л. Маренець (Orlik, Marenc, 2005), О. Потильчака (Potylchak, 1997).

Мета статті – проаналізувати специфіку натуральних податків у РКУ впродовж 1941–1944 рр.

Виклад основного матеріалу. Однією із особливостей податкової системи в РКУ стало широке стягнення із місцевого населення та громадських господарств натуральних податків. Цим самим окупаційна адміністрація без використання суто ринкових механізмів отримання необхідних продуктів харчування та сировини здійснювала позаекономічний тиск на місцеве суспільство. На суто формальному рівні, суб'єкти оподаткування одержували за вчасну здачу доведеної до них номенклатури предмету оподаткування певні кошти. Але їх рівень носив настільки мізерний характер, що про повноцінний обмін говорити у цьому випадку не доводиться. Навіть за офіційними цінами, встановленими адміністрацією РКУ на продаж товарів і продуктів харчування, фактично відібраних у місцевого населення ресурси мали значно вищий рівень, аніж при їх заготівлі.

Для організації системи викачування сільськогосподарської сировини та продуктів харчування із селянського індивідуального господарства через сільські управи проведено реєстрацію усього наявного майна та домашньої худоби. Навіть така живність, як кури, була внесена до реєстраційних списків. Аналогічну реєстраційну процедуру проведено й щодо майна колишніх колгоспів, за добу окупації переформованих у громадські господарства. Володіючи цими відомостями, окупаційна влада могла організовано приступити до накладення на селян натуральних податків. А підкріпивши їх суворими заборонними санкціями щодо вільного продажу лишків продукції та забою худоби, влада могла вилучити усе необхідне.

Звичайним правилом поведінки окупаційних військ, які розмішувалися на окупованих теренах РКУ стали як пограбування особистої власності громадян, так і

вилучення необхідних продуктів харчування, фуражу та інших матеріальних цінностей задля забезпечення потреб цих підрозділів. Але складалась ситуація, коли внаслідок цих дій суб'єкти оподаткування мали сплачувати подвійний тягар – пограбовані предмети оподаткування йшли на забезпечення потреб військових частин, а від сплати натуральних платежів людей ніхто не звільняв. У цьому випадку керівники підприємств та установ, які зазнали пограбувань, через посередництво районних управ мали право звертатися до місцевої адміністрації німецьких установ із відповідними повідомленнями та проханнями про зарахування частини відібраного майна у рахунок майбутніх натуральних поставок (SAZhR, f.R-1152, d. 1, c. 44, p. 56).

Із початком окупації колгоспи та радгоспи, які були притаманні для радянського ладу були реформовані в громадські та державні господарства. Це були ті ж колгоспи і радгоспи, але під іншою назвою. Окупаційна адміністрація, зберігши в недоторканому вигляді ці виробничі структури, намагалася таким чином вилучити із сільського господарства максимальну кількість продукції, у першу чергу зерна. Тому усі громадські господарства до того часу, поки вони не розраховувалися із владою поставками зерна, не мали права розподіляти його серед працівників. Видача зерна в снопах до закінчення обмолоту зернових також заборонялася. Розрахунок із селянами проводився виключно за вказівками районного сільськогосподарського керівника (SAMR, f.R-1017, d. 1, c. 31, p. 4. Таким чином, радянські виробничі моделі виявилися вигідними для організації викачування звідти продуктів харчування та сировини.

Натуральні податки охоплювали чи не всю продукцію як особистого господарства селянина, так і сільськогосподарських виробничих структур. Надзвичайно обтяжливим для селянського господарства виявились обов'язкові поставки молока. Так, Полтавська обласна сільськогосподарська інспекція своїм наказом від 10 жовтня 1941 р. встановила норму здачі молока – 620 л з кожної корови в рік. На 1942 р. норма здачі молока була збільшена до 720 л при розрахунковій жирності 3,8 %. Якщо у господарстві була ще одна корова, то у цьому випадку норма здачі молока від другої корови становила 940 л. На 1943 р. норми поставки молока становили 820 л з кожної корови. У разі відсутності факту обов'язкової поставки молока, встановлювався штраф розміром до 10 тис. крб. із конфіскацією належної людям худоби. Фактично, це був відкритий грабунок ресурсів особистого господарства селян, адже, за даними тієї ж Полтавської обласної сільськогосподарської інспекції середні надої молока від кожної фуражної корови в 1942 р. становили 1015 л. У результаті, – у селянина відбиралося 75 % отриманого від корови молока (CSASGAU, F. 4620, d. 3, c. 240, p. 30–31).

Свій «внесок» у справу вилучення ресурсів із підсобного селянського господарства здійснювали й органи місцевого управління. Так, у Полтаві на початку 1942 р. розпорядженням міської управи встановлювався обов'язковий продаж молока. Розмір поставок молока залежав від пори року, але, загальна річна норма обов'язкового продажу молока становила 720 л із кожної корови (Golos Poltavshini. 18 sichnya 1942).

Але відомі й відступи від таких жорстких правил. Так, у Баришівському районі, що на Київщині на кожен квартал 1942 р. необхідно було здати 1 л молока від кожної дійної корови. У результаті – населення містечка у першому кварталі мало здати 4950 л молока (SAKR, f.R-2418, d. 1, c. 6, p. 109). А от у Києві власники корів в лютому 1942 р. зобов'язувалися здавати по 1000 л молока на рік (SAKR, f. R-2362, d. 1, c. 1, p. 38).

Інші обсяги поставок молока були запроваджені Херсонщині. Так, за розпорядженням обласного сільськогосподарського управління, норми здачі молока у громадських господарствах від «первістки» становила 700 л, а від дійної корови – 1400 л. Особи, які мали в своєму індивідуальному господарстві корову, здавали вдвічі менші обсяги молока (відповідно – 350 і 700 л). Організації, які приймали молоко

сплачували 0,70 коп. за л, при його жирності 3,8 %. При цьому обсяги поставок молока визначалися наявними виробничими потужностями із його переробки. Із цього приводу влада висловилася однозначно: «Розмір потрібного молока в різних місцевостях провадиться маслозаводом та сироварнями» (SAHR, f.R-1609, d. 1, c. 1, p. 130).

У 1941 р. за молоко, яке приймалося від селян Зіньківського району, що на Полтавщині, сплачували всього 0,15 коп. за л. Лише на початку 1942 р. оплата була збільшена до 0,70 коп. (Zhitty Zinkivshini, 1942). Ціни на молоко в інших регіонах РКУ були майже таким ж.

Цілком очевидно, що різні дії і підходи окупаційної адміністрації до питань отримання цього виду продукції напряму залежали як від конкретних потреб поставок молока, так і від виробничої спроможності його переробки.

За ходом поставок молока як із громадських господарств, так і з індивідуальних господарств запроваджувався суворий контроль. Так, сільські старости та голови громадських господарств Кременчуцького району зобов'язувалися кожного четверга надсилати в сільськогосподарську комендатуру відомості про кількість зданого молока за тиждень. За невиконання цього розпорядження встановлювалося і покарання – штраф розміром 200 крб. (SAPR, f.R-2575, d. 1, c. 23, p. 4).

Під особливо жорстким пресом натуральних поставок перебували індивідуальні господарства осіб, які чимось «завинили» перед окупаційною владою, зокрема, не виконували відданих вказівок та наказів. Так, у Кременчуцькому районі, що на Полтавщині у осіб, які не з'явилися на реєстрацію до Біржі праці відбиралися корови й передавалися в громадське господарство із вказівкою: «Молоко від цих корів потрібно здавати на маслозавод в розмірі 100 % від надою». Одночасно із цим у селян відбиралася присадибна земельна ділянка (SAPR, f.R-2575, d. 1, c. 4, p. 6, 7).

Із метою забезпечення вчасних і у повному обсязі натуральних податків за ініціативою окупаційної влади вводилась кругова порука, коли за збір натуральних поставок відповідало населення усього населеного пункту. В офіційних роз'ясненнях із цього приводу сказано, що цей підхід дозволить надати допомогу «слабким господарствам», а «сильне дещо обтяжити» (CSASGAAU, f. 4620, d. 3, c. 239, p. 83). Та насправді окупаційній владі потрібні були продукти харчування. Інші міркування їх не цікавили. На практиці це призводило до зростання одноосібної влади сільського старости, його самоуправства і службових зловживань.

Але навіть якщо селянин виконував натуральні поставки молока, він все одно не міг вільно продати його на ринку. Офіційно дозвіл на вільний продаж належного селянину молока й надавався, але лише «за його постійним місцем проживання» (CSASGAAU, f. 4620, d. 3, c. 239, p. 83). Так, на Херсонщині для цього відводилися спеціальні місця. Особи, які продавали будь-що, у не відведених місцях, оголошувалася спекулянтами та штрафувалися (SAHR, f. R-1609, d. 1, c. 1, p. 24).

Окупаційна влада категорично й цілеспрямовано обмежувала будь-яку вільну торгівлю продуктами харчування. Для цього визначалися певні години, наприклад, з 5 до 10 год. ранку (Каланчацький район Херсонщини). Для продажу продуктів харчування на базарі, селянина зобов'язували отримати відповідну довідку про сплату натуральних податків у районного керівництва або керівника сільськогосподарської комендатури (SAHR, f.R-1520, d. 1, c. 45, p. 64). Лише після цього він мав право здійснювати вільний продаж за фіксованими цінами.

Аналогічні підходи застосовувалися і при організації збору курячих яєць. Так, у розпорядженні Золотоніської окружної сільськогосподарської комендатури від 18 листопада 1941 р., направленому сільським старостам та керівникам громадських господарств із цього приводу вказувалося: «Зобов'язую Вас забезпечити збір по 12 курячих яєць з кожного індивідуального двору та членів громадських господарств. З громадських господарств зібрати по 6 яєць від кожної курки. Яйця зібрати до 31

грудня 1941 р. Збір яєць розпочати негайно і доставити їх в м. Золотоношу в продуктовий магазин на Шевченківській вулиці». А от у сусідньому Згурівському районі німецьке військово командування наказало зібрати з кожного селянського двору по 30 яєць. В 1942 р. ця норма була збільшена до 40 яєць із кожної курки за квартал. Особи, які не виконали цього розпорядження підлягали штрафу розміром 30 крб. за кожне нездане куряче яйце (CSASGAAU, f. 4620, d. 3, с. 240, р. 32). А сільські старости отримували вказівки негайно виконати поставки яєць, адже, в будь-якому разі нездана кількість продукції переносилась на наступний бюджетний період, чого за інструкціями німецьких властей не могло бути (SAPR, f.R-2795, d. 1, с. 10, р. 17).

У Полтаві, дійшло до того, що окупаційною владою проведено перепис усіх власників курей. На II квартал 1942 р. встановлювалася норма здачі яєць в кількості 5 шт. від кожної курки. Реєстрації підлягали й півні та квочки (Golos Poltavshini. 18 chervnya 1942).

Встановлені норми здачі яєць – 40 штук за квартал, або 160 за рік перевищували кількість яєць, яку курка могла знести за рік. Середня продуктивність курки становила 150 яєць на рік. Тому селяни об'єктивно не могли виконати обсягів натуральних поставок яєць. У цьому випадку у них відбиралися кури (CSASGAAU, f. 4620, d. 3, с. 240, р. 33).

У інших регіонах РКУ планові показники поставок курячих яєць мали дещо менший рівень. Так, у Покрово-Багачанському районі, що на Полтавщині за I квартал 1943 р. селяни мусили здати 10 яєць від кожної зареєстрованої курки. Норми чітко розподілялися за місяцями: січень – 2 шт., лютий і березень – по 4 шт. (SAPR, f.R-2795, d. 1, с. 10, р. 1).

За здачу яєць встановлювалися фіксовані ціни. Так, на Вінниччині у вересні 1941 р. селяни одержували 2,30 крб. за один десяток зданих яєць, а у жовтні 1941 р. – 2,80 крб. Споживачам цієї продукції заготівельні організації продавали зібрані у населення яйця від 4,0 – до 4,50 крб. (SAVR F.R-1311, d. 1, с. 9, р. 1).

Уся непродуктивна птиця, яка знаходилась в індивідуальному селянському господарстві підлягала обов'язковим поставкам через мережу заготівельних організацій. Ціни на цю продукцію також мали занижений рівень: кури – 3,50 крб., гуси – 2,8 крб., качки – 3,50 крб., індики – 3,15 крб. за один кг живої ваги (SAHR, f.R-1824, d. 1, с. 8, р. 29).

Окупаційна влада поставила під свій неухильний контроль будь-яке продовольство, яке вироблялося в сільському господарстві, встановлюючи при цьому високі рівні його натуральних поставок. Так, сільські старости та голови громадських господарств Кременчуцького району були повідомлені що на дійний період 1943 р., який наступав із 25 березня, від кожної вівцематки необхідно здати по 25 л молока (SAPR, f.R-2575, d. 1, с. 23, р. 3). У рахунок натуральних поставок йшла й вовна овець. Селяни зобов'язувалися здавати 80 % стриженої вовни (SAPR, f.R-2575, d. 1, с. 25, р. 12).

На місцеве населення покладался обов'язок здавати увесь наявних у їх домоволодіннях та господарствах брухт металів: бронзу, олово, цинк, латунь тощо. Десятникам, двірникам та керівникам будинків наказувалося проявляти ініціативу і організувати його здачу безкоштовно, за гроші або за продукти харчування (SAZhR, f.R-1188, d. 1, с. 4, р. 16). «Пам'ятайте, що кожен кг. кольорового металу посилить німецьких вояків і допоможе швидше, остаточно знищити віковичних ворогів нашої нації, гнобителів червоних катів на чолі з душогубом Сталіним і його жидівським кагалом» (Golos Poltavshini. 8 lyutogo 1942), – у такому стилі зверталися німецькі пропагандисти до населення Полтави.

Найбільш обтяжливими для сільського населення України ставали обов'язкові м'ясопоставки. Так, на Вінниччині на останній квартал 1941 р. встановлювався 5 % рівень м'ясопоставок від загальної кількості худоби в селі. Кожне індивідуальне

господарство зобов'язувалося здати по 19 кг м'яса. Часто, цілком здорова худоба здавалася в рахунок поставок м'яса, хоч в інструкціях, виданих владою із цього приводу, однозначно наголошувалося на забої непродуктивних тварин.

Громадські господарства зобов'язувалися здати 10 % усього поголів'я свиней. Кожна тварина повинна була мати не менше 120 кг живої ваги.

Для своєчасного отримання натурального податку влада наказувала розробити конкретний графік здачі худоби на кожні 5 днів тижня. При цьому худоба не могла важити менш ніж 180 кг (SAVR, f.R-1311, d. 1, c. 8, p. 42, 43).

За встановленими правилами селяни зобов'язувалися здавати свиней. За кожні дві тварини, здані окупаційній владі, селянин міг отримати дозвіл на забій третьої. Незаконний забій свиней суворо карався. За кожну здану свиню на Полтавщині в 1943 р. селянин міг отримати натуральну премію: 1 кг цукру, 1 кг солі, 0,5 л горілки, 10 коробок сірників, що по суті було відкритим пограбуванням і без того обмежених ресурсів селянського господарства (CSASGAAU, f. 4620, d. 3, c. 239, p. 82). Такий же розмір матеріального стимулювання селян у січні 1943 р. встановлено у Києві (SAKR, f.R-2360, d. 14, c. 51, p. 1).

Відповідальність місцевого населення, визнаного винним у незаконному забої худоби, в окремих випадках, які утім на власний розсуд визначалися німецькими службовцями, передбачалося застосування такого виду покарання як смертна кара (SAHR, f.R-1609, d. 1, c. 1, p. 78].

Для забезпечення повного контролю за наявними ресурсами окупаційною владою Полтавщини ініційовано заборону забою худоби безпосередньо в господарствах селян. Так, відповідно до спільної постанови № 4 від 20 листопада 1941 р., виданої Полтавською міською управою та Полтавською обласною земельною управою, забій худоби мав провадитися виключно на визначених забійних пунктах під наглядом ветеринарних лікарів. Таємний забій худоби, так само як і продаж одержаного м'яса суворо заборонявся. Шкіри забитих тварин підлягали обов'язковій здачі в заготівельні організації (Golos Poltavshini. 20 listopada 1941).

Окрім зерна, м'яса, картоплі, молока, яєць селяни зобов'язувалися до поставок сіна, ріпаку та багатьох інших сільськогосподарських культур. У багатьох випадках, німецькими наказами вказувалося здати усе зерно ріпаку. У господарствах залишався лише посівний матеріал, із врахуванням збільшення площ посівів (SAHR, F.R-1824, d. 1, c. 8, p. 3). Місцеве населення зобов'язувалося здавати навіть макові головки (SAKR, d.R-2539, d. 1, c. 28, p. 10).

На осіб, які займалися пасічництвом покладался обов'язок здачі меду. У Полтаві встановлювалася норма здачі в розмірі 2 кг меду із кожного вулика. Усі бджолярі та кількість приналежних їм вуликів і бджолосімей були зареєстровані в органах місцевої влади (Golos Poltavshini. 1 serpnya 1942).

За німецькими вказівками місцеве населення мало не лише здавати продукцію вирощену у власному господарстві окупаційній владі, а й неодмінно дбати про її охорону. При цьому, оголошувалося колективна відповідальність за порушення німецьких приписів. «Чим тяжчі чи частіші будуть ушкодження, тим суворішим буде покарання», – зазначалося в німецьких документах. В особливо тяжких випадках до винного могла застосовуватися і смертна кара.

Заготівельні ціни на зібрану продукцію мали низький рівень. Так, у Полтаві у вересні 1942 р. одночасно із заборонаю базарної торгівлі людей зобов'язали здавати вирощену продукцію до спеціальних заготівельних пунктів. Якщо за 100 кг зданої картоплі селянин одержував 12 крб., то продажна ціна встановлювалася на рівні 50 крб., моркви – 11 і відповідно – 50 крб., столових буряків – 10 – і 45 крб. (Golos Poltavshini. 8 veresnya 1942).

Одним із видів натуральних податків стали акції допомоги нужденним. Проводилися вони під виглядом добровільності. За повідомленнями преси

Український комітет Червоного Хреста (далі – УЧХ) створено на початку листопада 1941 р. Його фактичним керівником був вчений – лікар Ф. Богатирчук. Осередки УЧХ діяли в багатьох містах України. Головним напрямком роботи цієї організації стала допомога радянським військовополоненим та нужденним. Для цього організувалися добровільні пожертви продуктами харчування, одягом та взуттям, коштами. «Членами товариства повинні стати усі українські громадські, державні й кооперативні установи, артілі, фабрики, заводи, громадянські й державні двори по селах, діти цілими класами й школами, окремі свідомі й щирі громадяни – українці», – такому стилі зверталися до місцевого населення керівники осередків УЧХ (Golos Poltavshini. 15 sichnya 1942).

Зі шпальт місцевої преси до людей лунали жалісливі заклики допомогти військовополоненим одягом та взуттям, оскільки вони знаходилися в жахливому стані. Усі зібрані речі передавалися в комендатуру табору, яка й розподіляла його серед полонених (Golos Poltavshini. 7 travnya 1942). Але скільки одягу, взяття та продуктів харчування таки потрапляли до таборів радянських військовополонених не міг проконтролювати ніхто.

У 1942 р. німецька окупаційна влада використали цей позитивний досвід задля того, щоб перекласти на місцеве населення завдання утримання непрацевдатних членів суспільства, осіб, які були евакуйовані із районів бойових дій. Так, із травня 1942 р. в кожному районі Херсонщини, за дозволами гебітскомісаріатів почали діяти Українські комітети допомоги. «Завдання цього Комітету полягає в зборі пожертвувань серед населення та організації допомоги пораненим військовополоненим, потерпілим, знедоленим сиротам та іншим», – зазначалося в розпорядженні однієї із районних управ (SAHR, f.R-1520, d. 1, c. 2, p. 112).

Місцева влада регулярно зверталася до населення із проханнями збору добровільної допомоги одягом та продуктами харчування, які мали направлятися для утримання інвалідів, військовополонених, сиріт, евакуйованих осіб. Зазвичай, цими питаннями займалися відділи суспільної опіки та піклування міських та районних управ (Golos Poltavshini. 19 chervnya 1942). Так, весною 1943 р. сільські управи Покрово – Багачанського району, що на Полтавщині отримали вказівку районної влади щодо організації збору продуктів харчування, одягу та грошових коштів для потреб місцевого комітету допомоги. Інструкції районної влади свідчать про примусовий характер збору цього виду допомоги. До того ж, встановлювалися і конкретні суми коштів, які планувалося зібрати із сільського населення – по 50 крб., а участь у роботі комітету допомоги оголошувалася «чесною і святим обов'язком кожного громадянина» (SAPR, f.R-2795, d. 1, c. 8, p. 184, 218).

Цей натуральний податок збирався під виглядом добровільної допомоги, і розглядався окупаційною владою як обов'язок кожного члена суспільства. Але жодного кроку щодо контролю за розподілом зібраної місцевим населенням допомоги окупаційною владою не здійснено. Отже цю, за формальними ознаками, добровільну допомогу можна розглядати як один із видів натуральних податків.

Ще один вид податків стосувався зобов'язання громадських господарств надавати безкоштовно фураж та продукти харчування особам, які евакуйовалися із зони прифронтових дій. Кількість виданих продуктів харчування та фуражу мало зараховуватися як натуральні поставки окупаційній владі (SAHR, f.R-1520, d. 1, c. 32, p. 46).

Взимку 1941/1942 рр. серед населення окупованої України проводилася акція збору теплих речей для потреб німецької армії, яка у той час мала досить гостру потребу. Усі зібрані речі описувалися і направлялися під охороною місцевої поліції до гебітскомісаріату (SAVR, f.R-1357, d. 1, c. 3, p. 71), а вже звідти, – за місцем призначення.

«Добровільний» принцип, який начебто покладался в основу здійснення цих заходів, спростовує документація органів місцевого управління. Так, у наказах, направлених взимку 1941 р. до виконання в сільські управи безпосередньо вказувалося: «вище вказані речі зібрати повністю та здати до 23. 12. 1941 р.» (SAPR, f.R-2644, d. 1, c. 1, арк. 5).

Висновки. З метою безперебійного забезпечення підрозділів Вермахту, поліційних формувань та Німеччини продуктами харчування і сировиною окупаційною адміністрацією РКУ розроблено комплекс заходів, спрямованих на примусове їх вилучення із громадських, державних та індивідуальних селянських господарств. Для цього і були введені натуральні податки та збори. Номенклатура продуктів харчування та сировини мала широкий розмір. До неї потрапляли практично усі продукти харчування, які вироблялися в сільському господарстві. Окупаційна адміністрація не звертала жодної уваги на економічну спроможність господарства України виконати заплановані обсяги поставок, знищувала в зародку можливість елементарного відтворення ресурсів.

Бібліографія

Глушенко, Н. (2004). Податкова політика німецької влади на окупованій території Півдня України у 1941–1943 рр. *Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки.* Миколаїв. Т. 32. Вип. 19. С. 53–57.

Голос Полтавщини 20 листопада 1941.

Голос Полтавщини. 1 серпня 1942.

Голос Полтавщини. 15 січня 1942.

Голос Полтавщини. 18 січня 1942.

Голос Полтавщини. 18 червня 1942.

Голос Полтавщини. 19 червня 1942.

Голос Полтавщини. 7 травня 1942.

Голос Полтавщини. 8 вересня 1942.

Голос Полтавщини. 8 лютого 1942.

Гончаренко, О. (2011). Проблеми функціонування цивільної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: фінансово-правовий аспект (1941–1944 рр.). *Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). Матеріали міжнародної наукової конференції* / Відповідальний редактор: Лєгасова Л.В. К. С. 426–432.

Гончаренко, О.М. (2011). *Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.):* монографія. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. 600 с.

Державний архів Вінницької області

Державний архів Житомирської області

Державний архів Київської області

Державний архів Миколаївської області

Державний архів Полтавської області

Державний архів Херсонської області

Життя Зінківщини. 2 лютого 1942.

Орлик В., Маренець Л. (2005). До питання фіскальної політики нацистів в окупованій Україні. *Архіви України.* № 1–3. С. 233–240.

Перехрест, О.Г. (2003). Системи оподаткування та обов'язкових поставок сільськогосподарської продукції як форми економічного пограбування селянства України за нацистської окупації (1941–1944 рр.). *Український селянин: Збірник наукових праць.* Черкаси. Вип. 7. С. 154–158.

Потильчак, О. (1997). *Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944): причини і прояви.* К.: УДПУ ім. М.П.Драгоманова. 29 с.

Потильчак, О. (2001). До питання про соціальну політику фашистської Німеччини щодо селянства України в роки окупації (1941–1944 рр.). *Український селянин.* Вип. 2. С. 125–128.

Потильчак, О. (2002). Трудова експлуатація українського селянства у роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). *Український селянин*. Вип. 5. С. 141–143.

Потильчак, О.В. (1999). Новий порядок в окупованій Україні (1941–1944). *Пам'ять століть*. № 1. С. 97–104.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

References

Derzhavnyi arkhiv Hersonskoyi oblasti [SAHR – State Archives of Herson Region]

Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [SAKR – State Archives of Kyiv Region]

Derzhavnyi arkhiv Mikolayivskoyi oblasti [SAMR – State Archives of Mikolayiv Region]

Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti [SAPR – State Archives of Poltava Region]

Derzhavnyi arkhiv Vinnickoyi oblasti [SAVR – State Archives of Vinnitsa Region]

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [SAZhR – State Archives of Zhytomyr Region]

Golos Poltavshini. 1 serpnia 1942.

Golos Poltavshini. 15 sichnya 1942.

Golos Poltavshini. 18 chervnya 1942.

Golos Poltavshini. 18 sichnya 1942.

Golos Poltavshini. 19 chervnya 1942.

Golos Poltavshini. 20 listopada 1941.

Golos Poltavshini. 7 travnya 1942.

Golos Poltavshini. 8 lyutogo 1942.

Golos Poltavshini. 8 veresnya 1942.

Hlushenok, N. (2004). Podatkova polityka nimetskoï vlady na okupovanii terytorii Pivdnia Ukrainy u 1941–1943 rr. [Tax policy of the German authorities in the occupied territory of the South of Ukraine in 1941–1943]. *Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyi zhurnal. Istorychni nauky*. Mykolaiv. T. 32. Vyp. 19. S. 53–57 [in Ukrainian].

Honcharenko, O. (2011). Problemy funktsionuvannya tsyvilnoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina»: finansovo-pravovyi aspekt (1941–1944 rr.) [Problems of the functioning of the civil administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: the financial and legal aspect (1941–1944)]. *Ukraina u Druhii svitovii viini: dzhherela ta interpretatsii (do 65-richchia Velykoi Peremohy)*. *Materialy mizhnarodnoi naukovoi konferentsii / Vidpovidalnyi redaktor: Lehasova L.V.* K. S. 426–432 [in Ukrainian].

Honcharenko, O.M. (2011). Funktsionuvannya okupatsiinoï administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina»: upravlinsko-rozporiadchi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty (1941–1944 rr.) [Functioning of the occupational administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: administrative and administrative and organizational-legal aspects (1941–1944)]: monohrafiia. K.: NPU imeni M.P.Drahomanova. 600 s. [in Ukrainian]

Orlyk V., Marenets L. (2005). Do pytannia fiskalnoi polityky natsystiv v okupovanii Ukraini [To the issue of fiscal policy of the Nazis in the occupied Ukraine]. *Arkhivy Ukrainy*. № 1–3. S. 233–240. [in Ukrainian]

Perekhrest, O.H. (2003). Systemy opodatkuvannya ta obov'iazkovykh postavok silskohospodarskoi produktsii yak formy ekonomichnoho pohrabuvannya selianstva Ukrainy za natsytskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Taxation and mandatory supply of agricultural products as a form of economic robbery of the peasantry of Ukraine for the Nazi occupation (1941–1944)]. *Ukrainskyi selianyn: Zbirnyk naukovykh prats*. Cherkasy. Vyp. 7. S. 154–158.

Potylchak, O. (1997). *Ekonomichnyi kolaboratsionizm v Ukraini v roky natsytskoi okupatsii (1941–1944): prychny i protyvy* [Economic Collaboration in Ukraine during the Nazi Occupation (1941–1944): Causes and Manifestations]. K.: UDPU im. M.P.Drahomanova. 29 s. [in Ukrainian]

Potylchak, O. (2001). Do pytannia pro sotsialnu polityku fashytskoi Nimechchyny shchodo selianstva Ukrainy v roky okupatsii (1941–1944 rr.) [On the social policy of fascist Germany regarding the peasantry of Ukraine during the years of occupation (1941–1944)]. *Ukrainskyi selianyn: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 2. S. 125–128 [in Ukrainian].

Potylchak, O. (2002). Trudova ekspluatatsiia ukrainskoho selianstva u roky natsytskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Labor exploitation of the Ukrainian peasantry during the Nazi occupation (1941–1944)]. *Ukrainskyi selianyn: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 5. S. 141–143 [in Ukrainian].

Potylchak, O.V. (1999). Novyi poriadok v okupovanii Ukraini (1941–1944) [New Order in Occupied Ukraine (1941–1944)]. *Pam'iat stolit.* № 1. S. 97–104 [in Ukrainian].

Tsentralnij derzhavnij arhiv vishih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini [CSASGAAU – Central State Archive of the Supreme Government Authorities and Administration of Ukraine].

Zhittya Zinkivshini. 2 lyutogo 1942. [in Ukrainian]